

Bülten - 01 Haziran 2010

M. François Guizot, *General History of Civilization in Europe: The Fall of the Roman Empire to The French Revolution*, D. Appleton & Co., New York, 1865.

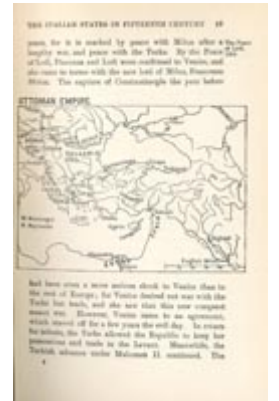

Eser, farklı akademik kaynaklardan derlenen bilgi ve eklemelerle, üniversitelerin Avrupa tarihi derslerinde okutulacak bir ders kitabı olması için hazırlandı. Eserin, tarih bilimi, eğitim ve öğretimi, felsefesi ve metodolojisi hakkındaki kısa fakat özlü giriş bölümü, bugünkü tarih eğitimi ve yöntemleri tartışmalarının, 19. yüzyıldaki temellerini göstermesi açısından önemlidir. Eser yazdığı önsözde Guizot, tarih öğreniminin, mevcut tüm pratik avantajlarının yanı sıra, esaslı bir eğitimin vazgeçilmez parçası ve liberal aklın gelişimi için zorunlu olduğunu söyler. Yazara göre, yeteri kadar tarih bilgisine sahip olmanın hiçbir kısa yolu yoktur. Aslında derslerde öğretilecek temel tarih eğitimi diye birşey de yoktur; bu yalnızca kişinin kendi başına göstereceği gayretle, kendi ilgi alanlarına göre okuyacağı kitaplardan edinilebileceği birşeydir. En donanımlı profesör bile bir öğrenciye, ancak onun kendi başına yaptığı çalışmalarda yardımcı olabilir. Guizot, araştırmacının kendi başına yapması gereken tarih çalışmalarında kaynakları iyi seçmesinin önemine değinir ve mümkünse birincil kaynaklardan

faydalanması gerektiğini söyler. Bir diğer nokta da araştırmacının en azından dünya tarihinin detaylarına kendini aşına kılmasıdır ki, yalnızca bu bile tek başına yıllarca sürebilir. Giriş bölümünde tarih bilimi ve eğitiminin metodolojisi hakkında yürüttüğü fikirlere paralel olarak, yazarın konuyla ilgili titizliği ve dikkati göze çarpar. Yazar "modern Avrupa tarihi" tabirinden "Avrupa medeniyeti tarihi" tabirini yeğ tuttuğunu, çünkü Avrupa kıtasını oluşturan devletler arasında ortak bir mirastan, kültürel bir birlikten rahatlıkla ve açıkça bahsedilebileceğini ve bu birlik sebebiyle de konunun bu tanımdan yola çıkılarak ele alınması gerektiğini vurgular. İlk olarak genel anlamıyla medeniyet kavramını ele alan yazar, ardından temel yapı taşları ve kendisini diğerlerinden ayıran belli başlı özellikleriyle Avrupa medeniyetini, siyasi meşruiyeti ve kaynaklarını inceler. Feodal sistemin açıklanmasına bir bölümün ayrıldığı eserde, 15. yüzyıl Avrupa'sında tüm yönetim sistemlerinin bir arada var oluşu, toplumun yeniden organize edilmesine yönelik girişimler de yer alıyor. Eser, toplumsal ve siyasal yaşamda dinin etkileri ile Hıristiyan kilisesinin etkinlik alanları, bağımsız kent devletlerinin yükselişi, Haçlı Seferleri, monarşi ve türleri, devletlerin merkezileşmesi, modern anlamıyla diplomasi oluşumu, son olarak da Reformasyon ve 17. yüzyıldaki İngiliz ve Fransız devrimleri konu ediyor.

Marry A. Hollings, *Europe in Renaissance and Reformation, 1453-1659*, The Macmillan Company, New York, 1911.

Six Ages of European History From A. D. 476 to 1878 in Six Volumes serisinin dördüncü cildi olan eser, Rönesans ve Reform hareketlerini ve bu dönemler içerisinde Avrupa'nın idari yapısını, siyasi ve sosyoekonomik durumunu anlatıyor. Eser, Avrupa ülkelerinde iktidarda olan hükümdarlar arasındaki siyasi rekabet, ülkeler arasındaki ilişkiler ve diplomasi konularını merkeze alıyor. Eserde ayrıca, XI. Louis ve VIII. Charles dönemlerinde Fransa, İspanya Kralı Ferdinand ve karısı Isabella ile I. Charles arasındaki siyasi ilişkiler, 15. yüzyıl İtalyan devletleri, 1518'e kadar süregelen İtalyan savaşları, Reform ve buna bir tepki olarak Karşı Reform, Hollanda ayaklanması, Fransız Reformasyonu, Fransa'nın Avrupa genelinde hâkim duruma gelişi ve 30 Yıl Savaşları ele alınıyor. 1447 – 1659 yılları arasında kapsayan detaylı bir kronolojik listenin yer aldığı kitapta; Habsburg, Valois, Orleans, Burgundy, Lorraine, Medici Bourbons gibi dönemin etkili aile ve hanedanlarının karmaşık soy ağaçlarının basitleştirilmiş çizimlerinin yanı sıra,

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili bazı bilgiler ve imparatorluğun haritası da bulunuyor. Esasen üniversitelerde okutulacak bir ders kitabı olarak tasarlanan eserin son kısımlarında, öğretmenlere okumaları için tavsiye edilen kitapların listesi yer alıyor.

A History of Everyday Things in England: Food, Railways, Clothes, Done in Four Parts of Which This is the Fourth, The Age Of Production, 1851-1942, Written and illustrated by : Marjorie Quennell , Charles Henry Bourne Quennell, B. T. Batsford, London, 1941.

Mimar Charles Henry Bourne Quennell'in yazdığı, ressam eşi Marjorie Quennell'in resimlediği ve ilk basımı 1934'te yapılan kitap, Avrupa'da sosyal tarih çalışmalarının henüz yeni başladığı bir dönemde, tarih eğitime yönelik bir ders kitabı olarak hazırlandı. Bu sebeple dili kolay ve anlatımı akıcıdır. Kitabın ilk sayfasında, Secretary of the Royal Society of Teachers sıfatıyla Frank Roscoe'nun yazdığı önsöz yer alıyor. Burada Roscoe, tarih eğitiminin birkaç nesildir okullarda verilmeye başladığını fakat tarih eğitiminin gençlerin ilgisini çekecek materyal üretimiyle canlandırmak konusunda ciddi girişimlerin henüz yeni yeni yapılmaya başladığını söyler. Bir yüzyıl öncesinin tarih kitaplarını; sıradan insanların yaşamlarını dışlayan/dışarıda bırakan, hanedanların, savaşların, fetihlerin kayıtlarından ibaret kitaplar olmakla eleştirir. Quennell çiftinin tarih eğitiminin metodolojisi üzerine geliştirdikleri fikirlerin ve yarattıkları etkinin önemine değinen Roscoe, sürekli genişlemekte olan tarihsel araştırmanın kapsamının, bu disiplin içerisinde pek çok alanın açılmasını sağladığını ifade eder. 20. yüzyılın ortalarında artık, antik, modern, siyasi, sosyal, yerel, ekonomik, dinsel, mimari v.s...

gibi pek çok alanda çeşitli tarihler yazıldığını ve bu çeşitlilik nedeniyle öğrencilere rehberlik yapma gereğinin de arttığını söyler. Roscoe'ya göre, yeni tarih eğitimi metoduna en renkli ve çarpıcı katkısı, bu kitabı yazmakla Quennell çifti yapar. Eserde, İngiltere Kraliçesi Viktorya'nın tahta çıktığı 1851 yılı ile başladığı kabul edilen Viktorya Çağı İngiltere'sinden, kitabın ikinci baskısının yapıldığı 1942 yılına kadarki İngiltere'nin sosyal tarihinin belli başlı öğelerinin anlatılması hedefleniyor. Çiftçilik, köy hayatı, yemek kültürü, tarımsal ve endüstriyel üretim ve üretim araçları, halk sağlığı, hijyen, okullar ve eğitim, gündelik hayat ve âdetler gibi konuların yanı sıra, şehir planlama, binaların yapımı, eski ve yeni mimari tekniklere de geniş yer ayrılıyor.

19. Asırda İçtimai ve Siyasi Avrupa: Fransa İhtilal-i Kebiri, Napolyon, Viyana Kongresi, Diran Kelekyan, Sabah Matbaası, Dersaadet, 1914.

Kitap, esasen yazarın mekâtib-i âliyede yani yüksekokullarda verdiği siyasi tarih derslerine ait notlara dayansa da, "bu cildin tarih-i siyasi ile pek az münasebeti" vardır. Kelekyan, kitabının giriş bölümünde, 19. yüzyılı anlamak için Fransız İhtilali'ni, bu ihtilalin neden olduğu toplumsal akımları ve Napolyon döneminde gerçekleşen siyasi değişimleri bilmek gerektiğini söyler. Yazar, siyasi tarih açısından 19. yüzyılın Viyana Kongresi'yle başlatılabileceğini "fakat bunun bir mukaddime-i mühimmesi" olduğunu, onun da Fransız İhtilali'nin ve Napolyon Savaşları'nın anlaşılmasıyla kavranabileceğini vurgular. Öncelikle, siyaseti etkileyen toplumsal nedenlerin ve siyasi çıkarların anlaşılması gereğinin ısrarla altını çizer. Kelekyan, 19. yüzyılı , siyaset sahnesine "milletlerin emelleri"nin dâhil olduğu, siyasetin aldığı yolun yalnızca diplomatlar tarafından değil, önceki yüzyıllardan farklı olarak, toplumlar tarafından da şekillendirildiği, kısaca tebaanın ülke siyasetini etkilediği bir yüzyıl olarak nitelendirir ve bu farkı vurgular. "Tarih-i siyasi" ifadesini tartıştığı birkaç paragrafın ardından, bu ifadenin,

asıl kapsam alanı itibarıyla "tarih-i içtimai ve siyasi" olarak değiştirilmesi gerektiğini belirtir. Kitap, "19. Asırda İçtimai ve Siyasi Avrupa" başlığıyla açılıyor; devamında giriş bölümünde vurgulanan tarih anlayışı gereğince, "1789'dan evvel Fransa" ve "1789'da Fransa" başlıklarıyla devrim Fransa'sının sosyoekonomik ve siyasi durumunu izaha başlıyor. Kitap, "Konvansiyon", "Napolyon Bonaparte" başlıkları ve notlar bölümüyle devam ediyor.

Kâinât: Kütüphanesi-i Tarih, Ahmed Mithad, Ahmet Mithat Efendi Matbaası, İstanbul, 1871.

İlk defa Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edildi, daha sonra kitaplaştırıldı. Ahmed Midhad, "Bin tarih okuyan âdem dünyanın bidâyetinden beri yaşamış olur itikadında bulunduğu cihetle..." çoğunlukla tarihle meşgul olduğunu ve en çok bu bilimden istifade ettiğini söyler.

Vatanına olan borcunu tarih yazarak ödemeye çalıştığını, gidip gördüğü her ülkenin tarihini yazmak, sonra da bunları birleştirip bir tarih-i umumi yani bir genel dünya tarihi yazmak istediğini ifade eder. Osmanlı dönemi tarihçilerinin çoğunda olduğu gibi Ahmed Midhad da dünyanın ve insanlığın ortaya çıkışını Kitab-ı Mukaddes'i kaynak göstererek açıklar. Ülkelerin tarihlerini anlatmaya başlamadan evvel coğrafyaları hakkında bilgi vermeyi doğru bulur ve eseri boyunca bu yöntemi izler. Bu iki ciltlik eserinde, gezdiği ve anlattığı ülkeler şunlardır : İngiltere, Danimarka, İsveç, Norveç, Rusya, İsviçre, Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan.

Büyük Tarih-i Umumi: Beşeriyetin Tekamülât-i Medeniye, İctimaiye, Siyasiye Ve Fikriyesi, Ahmed Refik Altınay, İstanbul : Ahvab Matbaası, 1328 [1912].

Altınay, altı ciltlik genel dünya tarihi çalışmasının ilk cildinde yer alan giriş bölümünde, tarihin anlamı ve önemine değinir, tarih anlayışını açıklar. "Bir milletin itilasına hizmet eden vesaitten biri de tarihtir. Osmanlı milleti uyanmak ve mevcudiyetini temin etmek ister ise geceli gündüzlü tarih okumalıdır" der. Osmanlı toplumunun uzun yıllar boyunca ne kendi geçmişine ne de başka ülkelerin ve kültürlerin geçmişine ilgi duymadığından yakınıdır. Ona göre Osmanlı

toplumunda milli hareketlerin gecikmesinin temelinde de tarihe duyulan bu alakasızlık yer alır : "Bunun için bilcümle mefahir-i milliyemiz söndü, kanımız kurudu. Tarih okumadığımız için vatan ve millet hisleri bizce meçhul kaldı." Oysa özellikle Batılı toplumlar, milli tarihlerinin yanı sıra diğer milletlerin de tarihini okudukları ve öğrendiklerinden feyz aldıkları için "vekayi-i tarihiyelerine daha şanlı hadiseler kaydederek uc terakkiye vasıl oldular." Bu ilgisizliğin bir sonucu da yazara göre Türk dili "tarihçe en fakir lisanlar sırasına geçmesi" yani dilin gelişmemesi olmuştur. Osmanlı Devleti ve genel anlamda dünya tarihiyle ilgili gerçeklere dayanan eserler olmadığı için, Osmanlı toplumu "o eski hurafete, masallara esir" durumdadır.. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yayın etkinliğinin artmış olması da ona göre yeterli değildir, "İki senelik devr-i meşrutiyette tarih namına neşr olunan mücellerat her halde meşrutiyet ile idare olunan serbest ve medeni bir milletin asar-ı tarihiyesi

adadına geçemez" der ve devam eder: "Tarih namına lisanımıza tercüme edilen eserler, başka bir kavmin hissiyatına, temayülâtına, seviye-i fikriyesine göre yazılmış oldukları için ne maksada kifayet eder, ne de efrad-ı milletin intibahına hizmet eyler. Bu gibi asar-ı tarihiyenin modası geçti. Almanya, İngiltere hatta İtalya'da yetişen müverrihler tarih-i umumiye, felsefe-i tarihiye büsbütün değiştirerek bir fen hâline koydular. Bu azam-ı müverrihiyenin mesalik-i tarihiyesi tarihlerimizde maelteessüf tatbik edilen usullerin bir çoğunu ziruzebir etti. Bundan sonra her kim tarih yazacak olursa birkaç milletin tarihini okumalı ve bu kavimlerin vücuda getirdikleri asar-ı tarihiyei tedkik etmelidir." Altınay, Osmanlı tarihinin eksiksiz ve dünya tarihi bağlamında yazılması gerektiğini vurgulayarak şunu önerir : "Bizim için en mükemmel tarih Alman, İngiliz, İtalyan ve Fransız müellifatını tedkik ederek ve her birinden ayrı ayrı istifade eyleyerek milletimizin ihtiyacatına, seviye-i fikriye ve temayülât-ı kavmiyesine göre yazılmış olmalıdır ki hem intibahımıza hem de hissiyat-ı vataniyemizin taliyesine hizmet eyler."

6 ciltlik eser, tarih kitapları ve yazarları üzerine düşüncelerin kaleme alındığı "Tarih ve Müverrihler" başlığıyla açılıyor. Burada Altınay, "tarih, hadisat ve vekayi-i maziyei tedkik fennidir" der. Tarih biliminin gelişim safhasını Herodotes'tan başlayarak açıklar.

Umumi tarihin, ilk insanın ortaya çıkışından bugüne kadar olan genel dünya tarihi anlamına geldiğini söyleyen Altınay, tarihini, dünyanın ve ilk insanın yaratılışıyla başlatır ve serisinin ilk 2 cildini bunları anlatmaya ayırır. Kitab-ı Mukaddes'i ve antik eserleri kaynak gösterir; arkeolojik ve antropolojik bulgulara dayanarak insanlığın gelişim sürecini açıklamaya koyulur. Medeniyetin oluşumunu Mısır medeniyetiyle başlatır; ardından sırasıyla Keldaniler ve Asuriler, İsrailoğulları, Fenikeliler, Anadolu ve Suriye kavimleri, İranlılar, Hintliler, Çinliler, Yunanlılar başlıkları altında bu halkların tarih sahnesinde ortaya çıkışlarını, buldukları coğrafyanın özelliklerini, din, kültür, âdet ve geleneklerini, sosyal yaşamlarını anlatır.

Dizinin üçüncü cildi tamamıyla Roma İmparatorluğu'nun siyasi, sosyoekonomik ve kültürel tarihine ayrılıyor ve "Romalılar" alt başlığını taşıyor. Dördüncü cilt ise, "Barbar İstilas ve Roma'nın İnkirazi" altbaşlığıyla açılıyor. Barbar Krallar, Şarlıman ve İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Jüstinyanus ve Heraklios, Konstantiniye'de Latinler, Bizans Medeniyeti, Hayat-ı Siyasiye ve İctimaiye, Türk Akvamı, Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu, Timurlenk ve İmparatorluğu başlıkları altında bölümler yer alıyor. altında bölümler yer alıyor. Ardından Avrupa tarihine geçiliyor ve Fransa, İngiltere, Almanya, İberyaya, İskandinavya, Ruslar, Polonyalılar, Çekler, Bulgarlar, Litvanyalılar, Macarlar, İtalya ve Papalık Devleti inceleniyor. Beşinci cilt, Araplar, Hazret-i Muhammed ve İslamiyet, Endülüs Emevileri, Kurtuba, Gırnata, İslamlarda Hayat-ı Siyasiye ve İctimaiye, Şiir ve Edebiyat, Ulum ve Fünun, Sanayi; İslam Medeniyeti konularını ele alıyor. Altıncı ve son cilt ise Haçlı Seferleri; Derebeylik, Köylüler, Zadeğân, Usul-ü Hükümet; Fransa, İngiltere, Almanya, İskandinavya, Danimarka, Flaman, İtalya, Polonya, Ruslar, Selçuklular, Osmanlılar başlıkları altında bilgiler veriyor.

Seyahat'ül Kübra, Karçınzade Süleyman Şükrü, Elektrik Matbaası, Petersburg, 1907.

1907 yılında Petersburg'da, Abdülreşid bin Ömer İbrahimof Efendi'nin Galazovski Caddesi'ndeki matbaasında basılan *Seyahat'ül Kübra*, telgraf memuru olarak çalışmaktayken üstleriyle anlaşamadığı için işinden istifa ederek seyahat etmeye başlayan Süleyman Şükrü Bey'in eseridir. Süleyman Şükrü Bey, Doğu toplumlarında Batı'daki gibi seyyahların olmayışını eksiklik olarak gördüğünü şu sözleriyle ifade eder : "Milel-i fazileden bulunduğu halde içimizden efrad-ı ümmet-i ikaz azmiyle devr-i alem külfetine katlanacak himmetli bir seyyah çıkarak kütüphanemize mufassal bir seyahatname ihda edememiştir." Bu eksikliği doldurmak, Osmanlı toplumunu dünyadan haberdar etmek arzusuyla yola çıkan Şükrü Bey, eserinin ilk sayfasına koyduğu kendisine ait bir fotoğrafın altına "seyyah" yazdırır. Kitap, giriş kısmından hemen sonra, Osmanlı Devleti'nin Asya sınırları içerisinde kalan topraklarının coğrafi sınırları bağlamında tanımlanmasıyla açılıyor ve Anadolu coğrafyası hakkında çok kısa bilgiler veriyor. Şükrü Bey, "Anadolu'nun tufandan evvelki ahvali meçhuldür" diyerek, Lid kavminden (Lidyalılar) "Anadolu'nun ilk sakinleri" olarak bahseder ve "Türklerin cihanı

sarsmaya başladıkları bu tarihte Atina ve Mora cihetleri insandan hâli ve sahipsiz bir arazi olup Yunanlıların ismi bile yok idi" der. Kadim Mısır kültürünü, Avrupa medeniyetinin temeli zannedilen Yunan kültürüne üstün gördüğünü söyleyen yazar, "Türlere Araplara Fenikelilere Kiptilere karşı kendilerini kadim ve masdar-ı medeniyet göstermek ve hatta Anadolu'nun sahib-i evveli süsünü vermek isteyen Yunanlılar daha meydanda yok iken yani milattan 1556 sene ikdam Atina şehrini bina ve tesis eden Mısır muhacirlerinin reisi"ni över.

Süleyman Şükrü Bey de medeniyetin gelişimini ilk insanın ortaya çıkışından itibaren ele alır. Örneğin, Anadolu'nun tufandan sonraki hâlini tasvir ederken, kendisinden önce yazılmış tarihlerden ve Kitab-ı Mukaddes'ten yararlanır. Ardından yazar, doğup büyüdüğü Eğirdir Gölü çevresini ve gölün kendisini tasvir eder. Gölün coğrafi özelliklerinden sonra, geçmişteki durumunu ve İbni Batuta'nın göl hakkında yazdıklarını anlatır. Anadolu Selçuklu toprakları üzerindeki bazı tarihsel kalıtları ve mimariyi anlatır. Akdeniz boyunca ilerleyerek, deniz yoluyla Antalya'dan Rodos'a; daha sonra Mısır'daki Hermopolis'i, Sisam Adası'nı ve İzmir'i ziyaret eder. İstanbul'dan hareketle, Aydın, Mersin, Tarsus, Pozantı, Adana, Beyrut, İskenderun, Niğde, Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar hattını takip eder. Eserde ayrıca, İran, Aşkabat, Buhara, Baku ve Batı Türkistan da anlatılır. Şükrü Bey, buradan Avusturya'ya, oradan Paris'e geçer. Paris'ten Marsilya'ya inerek Tunus, Fas, Cezayir ve Mısır'ı gezer, Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz yoluyla Hint Denizi'ne geçerek Bombay'a ulaşır. Hindistan ve Seylan'dan sonra Singapur'a uğrayarak Çin'e geçen seyyah, buralarda çeşitli şehirlerde kaldıktan sonra Urumçi'den hareketle Petersburg'a varır.

Avusturya ve Macaristan'ın, "Avrupa kıtasının en münebbet mahallerinden" olduğunu söyler; Tuna Nehri'nin güzelliğini, üzerinde işleyen vapurları ve etrafını nasıl verimli bir tarım alanı haline getirdiğini; Rusya Avusturya arasındaki sınır topraklarını, buradaki tarlaları ve yetişen ürünleri, bitki örtüsünü tarif eder. "Başlarının daima açık olmasına" şaşırıldığı Avusturya köylülerinin çalışkanlıklarını över; köylülerin ve şehirlilerin giyimlerini tasvir eder. "Avrupa'yı sarsan devr-i istilamızda Kızıl Elma ünvanını verdiğimiz Viyana" der, "İstanbul'dan sonra Avrupa'da ilk defa gördüğüm büyük şehirdir." "Lisansızlık Belası" bölümünde dil bilmemesinden ve bundan dolayı karşılaştığı güçlüklerden bahseder. Önceden beri "medhini işitip işitip gıyaben aşık olduğu Paris'e geçtiğinde, kentin güzelliklerini över ve Şanzelize Caddesi'ni, Eyfel Kulesi'ni, Nikola Köprüsü'nü, Paris ve Fransa'nın ahval-i umumiyesini anlatır. Sonunda Rusya'ya ulaşır, Sibiryayı görür ve tasvir eder. Ülkenin coğrafi özellikleri kadar geçim kaynakları ve halkın durumunu da anlatır. Kitap, "Deli Petro tarafından miladi bin yedi yüz üçde tesis ve merkez-i hükümet ittihaz kılınan", aynı zamanda *Seyahat'ül Kübra*'nın basım yeri olan Petersburg'un anlatımıyla son bulur. Sultan II. Abdülhamid döneminde yazılan ve yayımlanan kitapta, padişahın portre çizimlerinin yer almasının yanı sıra, Mısır ve Avrupa'da bulunan padişah karşıtlarından yoğun eleştirilerle bahsedilmesi dikkat çekicidir.